

Ben, Öteki ve Ötesi: İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş

İbrahim Kalın, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, 560 sayfa.

Muammer İSKENDEROĞLU*

İslam ve Batı ilişkileri birçok açıdan araştırma ve değerlendirme konusu yapılabilir. Bu konuda Batı'daki çalışmaların genel olarak İslam ülkelerindeki, özel olarak ülkemizdeki çalışmalarla kıyaslanamayacak derecede çok, siyasi, askeri, toplumsal veya dinsel gibi belli yönlere odaklı ve detaylı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bu çalışmalar, İslam dünyasının Batı bilgisiyle kıyaslandığında, Batı'nın İslam dünyası ile ilgili bilgi üstünlüğünün göstergesidir ve bu üstünlüğün neticesi de Batı'nın İslam dünyasında siyasi, askeri ve sosyal tahakkümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde Batı'yı ciddi bir çabayla tanımak yerine, içi boş sloganlarla Batı'ya küfredip sözde meydan okumaların prim yaptığı bir ortamda İbrahim Kalın'ın eseri, bir giriş mahiyetinde de olsa, ilişkilerin tarihini bazen nostaljik tarafı ağır basan olaylar üzerinden sunsa da, İslam ve Batı ilişkilerinin çok katmanlı ve çok boyutlu yönüne okuyucunun dikkatini çekmesi açısından takdire şayan bir çalışma olarak görülebilir.

Kalın eserine İslam ve Batı ile ilgili kavramlar ve temel meselelerin tasviri ile başlayıp, İslam-Bizans, Haçlı seferleri, Skolastik düşünce, Endülüs, Avrupa ve Türkler, Modernliğe doğru, Yeni bir dünyanın eşliğinde, Yeni dünyalar, kayıp medeniyetler ve Devr-i cedid gibi ana başlıkları altında, bölüm içi tutarlılık da göstermeyen birçok olay tasvirleri üzerinden, İslam ve Batı ilişkilerinin farklı yönleri ile ilgili bilgi ve değerlendirmeler sunuyor. Bu tasvirlerle konu olan olayları detaylı olarak burada ele alma imkanına sahip değiliz. Akıcı bir üslupla tasvir edilen bu olaylar, tarihe ilgi duyan okuyucuya büyük zevk verecektir, bu nedenle okuyucuya bizzat kitaba yönelmesini tavsiye ediyoruz. Burada bizim niyetimiz Kalın'ın değerlendirmelerinde bir anlamda "İğneyi kendine batırmadan çuvaldızı başkasına batırma!" kabilinden değerlendirmelere dikkat çekmek ve sorulması gereken ama sorulamayan bazı soruları gündeme getirmektir.

Yazar, girişte eserin iki amacından bahsediyor: İlk olarak, İslam ve Batı toplumlarının çok boyutlu ve çok katmanlı ilişkilerini ele almak; ikinci olarak da buna bağlı olarak 'ben' ve 'öteki' arasındaki ilişkileri, kırılmaları ve gerilimleri

---

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, iskenderoglumuammer@gmail.com.

anlamaya çalışmak. Burada Kalın'ın Modern Batı Medeniyetinin Müslümanları ötekileştirmesi gibi İslam dünyasının da Batı'yı ötekileştirmesine dikkat çekmesi vurgulanması gereken bir husustur. Ötekileştirme, öteki üzerinden korku veya düşmanlık üretme karşılıklı olarak sergilenen tutumlardır ve bu tutumların etkisinden kurtulamayanların sağlıklı değerlendirmeler yapabilmeleri ve insanlığın sorunlarına makul çözümler sunabilmeleri mümkün değildir.

Kalın'ın eserinde dikkat çekmek istediğimiz değerlendirme örneklerinden biri şudur: Batı medeniyetinin kökeni meselesini tartıştığı yerde Kalın, radikal sekülerleşme neticesinde Batı'nın Hristiyan kimliğinin sorgulanır olduğunu; bazı aydınlara göre Avrupa'nın gerçek anlamda Hristiyan olduğunu söylemenin zor olduğunu ve Avrupa'nın dinî manada bir Hristiyan kulübü olmadığını savunduklarını ifade ettikten sonra "*St. Thomas Aquinas, Dante, St. Bonaventure gibi Hristiyan düşünürler bugün yaşasalardı, dinî-ahlâkî mülâhazalar açısından kendilerini Avrupa'dan ziyade İslâm dünyasına yakın hissederlerdi. Modern Avrupa'nın seküler ve din dışı siyasî-kültürel kodları, Ortaçağ Avrupa düşüncesinin önde gelen isimlerini muhtemelen hayretler içinde bırakırdı.*" (s. 43) değerlendirmesinde bulunuyor. Bu noktada akla şu sorular geliyor: Müslümanların İslam referansları gerçekliğe ne kadar tekabül ediyor? İslam'ın altın çağının düşünürleri bugün yaşasalardı kendilerini İslam dünyasına mı, Batı'ya mı yakın hissederlerdi? İslam dünyasının siyasi-kültürel kodları bu düşünürleri mutlu mu ederdi yoksa hayretler içinde mi bırakırdı? Ötekine karşı müsamahalı ve hoşgörülü bir medeniyet inşa eden bu İslam düşünürleri, bugün kendi içinde bile müsamahalı ve hoşgörülü olamayan İslam toplumu karşısında memnun ve mutlu mu olurdu yoksa hayretler içinde mi kalırdı? Evrensel tarih ve hikmet tasavvuruna sahip bu düşünürler, kendi eserlerinin İslam dünyasının yüksek öğretim müesseselerinde okutulmasının yasaklanmaya çalışılmasından memnurluk mu yoksa utanç mı duyarlardı? Batı ile ilgili üst perdeden değerlendirmeler yaparken bu tür soruların cevabını vermek ve de gereğini yapmak ilim insanının, akademisyenin ve entelektüelin en önemli yükümlülüğü olmalıdır.

Ortaçağ Batı dünyası ile ilgili bir değerlendirmesinde Kalın haklı olarak bu dünyanın temel sorunlarından birinin "*İslâm ve Müslümanlar hakkında ilk elden kaynaklara dayalı, sağlam ve güvenilir bilgiden yoksun olması*" (s. 59) olduğunu ifade ediyor. Ardından uzun tasvirlerle Batı'nın bu eksikliği nasıl gidermeye çalıştığını Sicilya ve Endülüs gibi merkezlerde gerçekleşen çeviri ve fikri etkileşim üzerinden göstermeye çalışıyor. Yazar Avrupa'da Arapça kaynakları okuyup değerlendirebilecek çok az kimsenin mevcudiyetinden, Arapçanın bir üniversitede

ancak 1587 gibi geç bir tarihte Paris'te okutulmaya başlandığından (s. 151-152) bahsediyor. İleriki bir bölümde yazar 18. asırda Habsburg imparatorluğunun Viyana Üniversitesi bünyesinde doğu dilleri okulunu açtığına, bunun diplomatik amacın ötesinde bir ilmi teccüsüne dönüştüğüne, bunun neticesinde de doğu uzmanı birçok ilim insanının yetiştiğine dikkat çekiyor. (s. 281) Burada yine soruların tersinden de sorulması ve cevaplar üzerinde derinlemesine düşünülmesi gerekiyor: İslam'ın siyasal olarak zirvede olduğu dönemlerde Müslümanlar, Hristiyanlık veya diğer dinler hakkında ilk elden kaynaklara dayalı, sağlam ve güvenilir bilgi elde etme çabası içinde olmuşlar mıdır? Hatta bugün dahi böyle bir çabanın gerekliliğine inanmakta mıdırlar? Yunanca, Latince veya diğer din ve kültürlerin kaynak dilleri İslam dünyasının hangi medresesinde/üniversitesinde hangi tarihte ders olarak okutulmaya başlanmıştır? Farklı din ve kültüre sahip milletlerden oluşan ve en geniş sınırlara ulaştığında nüfusunun sadece beşte biri Müslüman olan Osmanlı imparatorluğu Habsburg imparatorluğunun dil ve ilim teccüsüne dair yaptığının bir benzerini yapma gereği duymuş mudur? Bugün herhangi bir İslam devleti böyle bir çabanın gerekliliğine inanıp gereğini yapmaya girişmiş midir? Hristiyanlar İslam'ı Müslümanlar gibi, yetmez Sünni Müslümanlar gibi, o da yetmez Türkiyeli Sünni Müslümanlar gibi anlamak zorunda mıdır? Batıların İslam kaynaklarında tartışılan meseleleri, bu kaynakları okuma gereği dahi duymayan Müslümanların hoşuna gitmese de, gündeme getirmeleri, onların İslam'ı yıkma çabalarının mı yoksa İslam'ı ilmi bir gözle anlama çabalarının mı bir göstergesidir?

Hiç şüphesiz Batı'da İslam ile ilgili yanlı, çarpıtıcı ve yönlendirici çalışmalar yapılmıştır, ama bütün çalışmaları bu kategoride değerlendirmek sağlıklı bir yaklaşım değildir. Nitekim, Kalın da, İslam ile ilgili yanlı çalışmalar yapanlar olduğu gibi, Voltaire, Gibbon ve Stubbe gibi takdire şayan çalışmalar yapanlar olduğunu ifade ediyor. Mesela, yazara göre Stubbe “*Hz. Muhammed hakkında dengeli değerlendirmeler yapmakla kalmaz, aynı zamanda İslâm'ın insan aklına ve tabiatına en uygun bir din olduğunu söyler.*” (s. 256) Peki Stubbe'nin takdir ettiği bu din hangi İslam'dır? Bu gibi yazarlar tarafından tasvir edilen 'rasyonel' bir şahsiyet olan İslam Peygamberi ve onun getirdiği İslam nerededir? Bu din İslam tarihinin çoğu döneminde iktidar sahiplerinin destekleyip yaygınlaştırdıkları İslam mıdır yoksa şairin *galiba göklerde*, dediği İslam mıdır?

Kalın'ın Habsburg imparatorluğu bağlamında daha önce zikrettiği ilmi teccüsün sadece onlara has bir özellik olmadığını eserin ilerleyen sayfalarında Napolyon örneğinde de görüyoruz. Yazarın ifadesiyle “*Napolyon, Mısır'ın işgali için*

kapsamlı planlar yaptığında henüz 28 yaşındaydı. 300 gemi, 50 bin asker ve 151 ilim adamından oluşan devasa ordusuyla...” (s. 292) yola çıkmıştı. “*Napolyon, askerî ve siyasî iktidarın ancak kültürel iktidar ile mümkün olacağını biliyordu. Bunun için Avrupa'nın seçkin bilim adamlarını da ordusuna katmıştı. Nitekim bu bilim adamları heyeti Mısır'da yaptıkları çalışmaları 1809-1828 yılları arasında Description de l'Egypte adlı 24 ciltlik devasa eserde bir araya getirdiler.*” (s. 297). Şimdi bu satırların alıntılanıp geçilecek satırlar olmadığı özellikle vurgulanmalıdır. Bize göre, Avrupa'nın, Batı'nın dünyaya hâkim olmasının sırrı bu satırlarda yatmaktadır. Napolyon'un Mısır seferinin bir benzerine İslam medeniyeti tarihinde veya diğer medeniyet tarihlerinde rastlamak mümkün müdür? Birkaç Abbasi halifesinin dışında İslam tarihinde geniş bir ilmi tecessüse sahip olup ilme bu derece önem veren vizyon sahibi siyasiler bulmak mümkün müdür? Mesela, Fatih Sultan Mehmet İstanbul'a kaç âlimle girmiştir ve bu âlimler İstanbul ile ilgili kaç cilt eser üretmişlerdir? Yavuz Sultan Selim Mısır'a kaç âlimle girmiştir ve bu âlimler Mısır ile ilgili kaç cilt eser telif etmişlerdir? Batı'nın sömürge valileri gittikleri ülkelerin dil, din ve kültürünü öğrenip çoğu süreç içerisinde başucu eseri olan çalışmalar üretirlerken farklı dil, din ve kültürlere mensup insanları asırlarca yöneten Müslüman idareciler neye ilgi göstermiş ve hangi eserleri üretmişlerdir? Müslüman toplumdaki Misyonerlik ve Oryantalizm eleştirileri Batı'nın kendi bakış açısından başarılı çalışmalarını hazmedememenin bir yansıması mıdır?

Örnek vakaları ve bu vakaların çağrıştırdığı soruları çoğaltmak mümkündür. Fakat burada gündeme getirdiğimiz örneklerin İslam ve Batı ilişkilerini ve bu konulara dair yazılan eserleri alternatif bir bakış açısı ile okumak için yeterli olduğunu düşünüyoruz. Her ne kadar bu soruları açık sözlülükle dile getiremeye de, Kalın'ın İslam toplumlarının sorunlu “Öteki” algısından şikâyetçi olduğuna dair satır arası ifadelerine aynen katılıyoruz. Yazarın da ifade ettiği gibi Müslüman toplumlar için tehlikeli olan “*Batı'yı bir günah keçisi ilan edip İslâm dünyasının kendi sorunlarını ötelemek ve onlarla yüzleşmekten kaçınmaktır.*” (s. 453). Batı'nın tarihsel tecrübesi, Klasik dönemde olduğu gibi, günümüzde de bu sorunları çözme konusunda katkı sağlayabilir.